

потенційних перестановок та комбінацій регуляторних засобів практично безмежна [3].

У природно-ресурсній сфері на комбінаторику засобів фінансово-економічного регулювання впливає співвідношення та роль формальних і неформальних інститутів, обмежень, примусу – інституціональні обмеження, що доповнюються природно-ресурсними обмеженнями соціально-економічного розвитку.

Базисом ефективного використання інструментів регулювання природокористування вважаємо реальну вартість природних ресурсів. Дія економічних інструментів регулювання природокористування спрямована на подолання розриву між приватними та суспільними витратами шляхом інтерналізації всіх зовнішніх витрат (як ресурсоспоживання, так і витрат на забруднення) виробниками й споживачами ресурсів, забруднювачами.

### **Список використаних джерел**

1. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат / М. А. Хвесик. – К.: Кондор, 2007. – 788 с.
2. Оценка результатов природоохранного регулирования и контроля [Электронный ресурс] / ОЭСР. Второе издание, исправленное, 2009. – 58 с. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/env/outreach/42942953.pdf>.
3. Panayotou T. Economic instruments for environmental management and sustainable development [Електронний ресурс] / Т. Panayotou. International Environment Program Harvard Institute for International Development Harvard University. UNEP, 1994. – 73 p. Режим доступа: [https://www.cbd.int/doc/nbsap/finance/Panayotou1994EconInstEnvMgSusDev\\_199EcInsEnvMgSusDev.pdf](https://www.cbd.int/doc/nbsap/finance/Panayotou1994EconInstEnvMgSusDev_199EcInsEnvMgSusDev.pdf).

*Сацький Павло Вікторович, кандидат історичних наук, доцент,  
ДВНЗ «Київський національний  
економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

### **РЕГІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ У ПЛАНУВАННІ ГІДРОБУДІВНИЦТВА В ПІВДЕННИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ І В КРИМУ У 1954-1955 рр.**

Програма будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, яку було започатковано у 1950 р., проте, фактично, її згортання відбувалося від 1952 р., передбачала у подальшому реалізацію проектів по розвитку сільського господарства у південних районах УРСР і в Криму. Це «будівництво комунізму» здійснювалося як цілісний проект, не зважаючи, що воно провадилося на територіях двох союзних республік – УРСР і РРФСР (Крим до лютого 1954 р. перебував у складі РРФСР). Його здійснювало Головне управління «Укрводбуд» Міністерства бавовництва СРСР, оскільки це союзне міністерство мало доволі значні ресурси у своєму розпорядженні, реалізуючи масштабні гідро будівельні проекти, а також це міністерство було створено для забезпечення СРСР лідерських позицій у світовому

виробництві бавовни. У організації програми будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів проявилась тенденція до максимальної централізації в адмініструванні проектів пізньосталінського періоду. Фактично, розвиток сільського господарства у південних районах УРСР і в Криму було підпорядковано лише перспективі розвитку бавовництва. Хоча, слід відзначити, що за офіційними радянськими даними врожайність бавовни у цьому регіоні була в 2-3 рази нижчою за врожайність в республіках Середньої Азії[1, с. 4]. У 1954 р. АН УРСР дала висновки про доцільність розвитку бавовництва лише прибережних районах Херсонської області[2, арк. 10]. Проте, концентрація ресурсів на реалізацію саме програми розвитку бавовництва і обумовлювала таке підпорядкування перспективи розвитку сільського господарства у південних районах УРСР і в Криму. Пріоритетність цього будівництва у постачанні і командно-адміністративний характер управління ним давали змогу його реалізації без врахування соціальних і природних особливостей регіону. Тому процес будівництва по початковому етапі зазнавав численних труднощів, що, врешті, поставило питання про економічну доцільність реалізації цього проекту. Не зважаючи на це керівництво УРСР забезпечило реалізацію всіх проектів цього «будівництва комунізму» на початковому етапі не лише в південних районах УРСР, а і в Криму, котрий іще не перебував у складі України, що було відзначено у звіті начальника «Укрводбуду» А. Бочкіна[3, арк. 131].

У 1954 р., коли відбулась передача Криму до складу УРСР, будівництво Південно-Українського каналу було припинено, а будівництво Північно-Кримського заморожено. Головне управління «Укрводбуд» перебувало у стані ліквідації і Міністерство бавовництва СРСР іще у 1953 р. було приєднано до структури Міністерства сільського господарства СРСР, коли відбулося укрупнення галузевих міністерств. Галузеве укрупнення відбувалося для усунення бюрократичних перепон в мобілізації матеріальних і трудових ресурсів на реалізацію проектів у рамках одного міністерства, тобто, разом із укрупненням міністерств відбулась концентрація ресурсів у рамках їх управлінської компетенції. У 1953 р. М. Хрущовим було проголошено програму «крутого підйому» сільського господарства, оскільки відбудова важкої промисловості заклала економічні підвалини для забезпечення громадянам зростання їх життєвого рівня. В рамках реалізації програми «крутого підйому» розвитку сільського господарства в південних районах УРСР і в Криму (в Україні після передачі Криму ці економічні регіони розглядалися як окремі, очевидно, зважаючи на специфіку роботи по забезпеченню соціально-економічного розвитку Кримського півострова) продовжується реалізація проектів по зрошуванню і обводненню земель.

На першій Сесії четвертого скликання Верховної Ради СРСР 20-27 квітня 1954 р. під час розгляду питання передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР М. Пегов заявляв від імені Президії, що нею враховано спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки Криму із УРСР. Також, ним було вказано, що Кримська область не примикає територіально до інших областей РРФСР, але прилягає до території УРСР, є продовженням степів півдня України і складає єдину територію цього району. Географічне положення

Криму обумовлює схожість його економіки із економікою південних районів УРСР, а господарство Криму зростало і міцніло разом із економікою України й отримає після передачі до УРСР нові можливості розвитку[4, с. 474]. У цей період виступи депутатів на сесіях Верховної Ради СРСР не були висловленою ними позицією і тим більше виступ Секретаря Президії ВР СРСР, а тому на ці слова слід звернути особливу увагу. В них висловлено програмові основи політики соціально-економічного розвитку СРСР, а саме – підхід до планування і управління економічною політикою, який враховує регіональні особливості, також, цей виступ М. Пегова позначав перехід від централізованого управління економікою до регіонального. Власне, нові тенденції в управлінні економікою СРСР визначали і програми реалізації проєктів зрошування і обводнення територій півдня України і Криму, а також гідробудівництва у цих регіонах.

Підходи до планування гідробудівництва в південних районах УРСР і в Криму чітко визначав «Тематичний план роботи Держплану Української РСР по питаннях розвитку народного господарства УРСР в шостій п'ятирічці (1956-1960 рр.)». Ним було передбачено завдання для відділу водного господарства Держплану УРСР в рамках розвитку садівництва, виноградарства і ягідництва із поліпшення сільськогосподарського водопостачання і зрошування земель колгоспів і радгоспів південних районів УРСР. Дана програма мала на меті розроблення і реалізацію заходів на базі реалізованих і планованих до введення у експлуатацію об'єктів будівництва Південно-Українського каналу. Зокрема, окремими пунктами завдання було передбачено розроблення пропозицій по експлікації земель зі зрошувальною мережею і по програмі будівництва зрошувальних систем на нових площах. Розробку цих заходів мали до 1 березня 1955 р. здійснити «Укрдіпроводгосп», Український науково-дослідний інститут гідротехніки і меліорації, а також Головводгосп при Раді Міністрів УРСР [5, арк. 41]. Окремим пунктом було визначено розроблення до 1 травня 1955 р. заходів по завершенню будівництва Інгuleцької зрошувальної системи і організації використання води від цих джерел для обводнення і зрошування (обводнення 175 тис. га і 134 населених пунктів, а також зрошування близько 64 тис. га). Ці завдання мало бути виконано «Укрдіпроводгоспом» і Українським науково-дослідним інститутом гідротехніки і меліорації Міністерства сільського господарства УРСР.

Окремим пунктом Тематичного плану було винесено розробку до 1 травня 1955 р. плану заходів по обводненню і зрошуванню земель в зоні будівництва Північно-Кримського каналу, яке було визначено за Головводгоспом при Раді Міністрів УРСР і «Укрдіпроводгоспом» [5, арк. 42]. Тобто, будівництво об'єктів по зрошуванню і обводненню земель в південних районах УРСР і в Криму було винесено різними завданнями, проте, їх мали продовжити виконувати республіканські інституції – в південних областях України ті які були в підпорядкуванні Міністерства сільського господарства УРСР, а в Кримській області – при Раді Міністрів УРСР. Виконання кримського проєкту таким чином мало здійснюватися як самостійне завдання більшого масштабу і з залученням більшого ресурсу на реалізацію. На основі цього окремого завдання згодом було збудовано Північно-Кримський канал. Із поставлених завдань стає очевидним, що уряд

республіки застосовував у плануванні заходів підходи, спрямовані на здійснення розбудови системи зрошування і обводнення південних районів УРСР паралельно й сталим порядком із розвитком сільського господарства в цих районах й їх соціально-економічним розвитком. У розвитку Криму зберігався характерний для сталінського періоду підхід революційний, що передбачав масштабне будівництво за результатами якого мала здійснюватися після його завершення реалізація заходів по соціально-економічному розвитку регіону.

Особливості політики гідробудівництва і забезпечення сільського господарства Криму водними ресурсами у 1954-1955 рр. розкриває Довідка про заходи, здійсненні на виконання постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо подальшого розвитку сільського господарства, міст і курортів Кримської області». Вартим уваги є її фрагмент щодо регулювання русел річок в Криму, а саме Альма, Кача і Бельбек. Згідно довідки, було вже складено програму робіт і представлено на затвердження Головводгоспу при Раді Міністрів УРСР. Отже, на відміну від будівництва об'єктів Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, де проекти і плани робіт затверджувалися Міністерством бавовництва СРСР, у цьому випадку затвердження планів і проектів будівництва здійснювалося інституцією при Раді Міністрів УРСР. То ж, відбувається продовження політики в сфері економіки щодо максимального врахування регіональних особливостей. У зв'язку із цим відбувається перенесення процедури прийняття рішень на місцевий рівень, у даному разі республіканський. Гідробудівництво мало міжгалузеве значення і тому воно перебувало під управлінням Ради Міністрів УРСР. У період будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів будівництво було не лише міжгалузевим, а й міжреспубліканським, оскільки Крим на той час перебував у складі РРФСР. Тому його управління здійснювалося загальносоюзним міністерством, проте, його мала здійснювати одна будівельна організація – «Укрводбуд» в силу особливостей прокладення траси каналів. Отже, відбувалося перенесення на Раді Міністрів УРСР та її інституції відповідальності за реалізацію програм по соціально-економічному розвитку Криму після його передачі до складу УРСР. Кримська експедиція «Укргіпроводгоспу» за даними довідки вже розпочала пошукові роботи з 1 листопада 1954 р. [6, арк. 60]. Тобто, роботи по проектуванню робіт із гідробудівництва в Криму також здійснювалися українськими республіканськими інституціями.

Отже, після смерті Й. Сталіна в СРСР відбувається реформування системи управління економікою, важливим чинником чого стає принцип регіонального планування і управління, не зважаючи на укрупнення міністерств і концентрацію матеріальних і трудових ресурсів під їх управлінням. Із включенням Криму до УРСР в управлінських інституціях відбувається планування розвитку півострова і ключове місце у цьому процесі належало гідробудівництву й забезпеченню умов для зрошування й обводнення земель. Таким чином, ключова роль в управлінні процесом закладення умов для розвитку сільського господарства південних районів УРСР і Криму у післясталінський період беруть на себе управлінські інституції УРСР, виходячи із регіонального підходу в плануванні й управлінні.

### Список використаних джерел

1. Чесноков Н. Насущные вопросы хлопководства / Н. Чесноков // Хлопководство. – 1953. – №. 1. – С. 3-9.
2. Отчет об основных итогах научной деятельности учреждений Академии наук Украинской ССР за 1953 год // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3521.
3. Секретарю ЦК ВКП(б) товарищу Маленкову Г. М. (від – П. С.) Начальника строительства Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов А. Бочкина, Начальника политотдела строительства М. Штефана. 31.I.1952 // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1773.
4. Заседание Верховного Совета СССР 4-го созыва, первая сессия (20-27 апреля 1954 г.): стенографический отчет. – М.: Изд. Верховного Совета СССР, 1954. – 571 с.
5. Тематичний план роботи Держплану Української РСР по питаннях розвитку народного господарства УРСР в шостій п'ятирічці (1956-1960 рр.) // Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3740.
6. Справка о ходе выполнения постановления Совета Министров УССР и ЦК КП Украины №1261 от 26 августа 1954 года «О мерах по дальнейшему развитию сельского хозяйства, городов и курортов Крымской области». Секретарь Крымского обкома КП Украины Д. Полянский. 24/XII. 1954. // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3843.

*Денисенко Ірина Сергіївна, провідний економіст,  
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку  
НАН України»*

### УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України особливо гостро стоїть завдання ефективного управління земельними ресурсами як основи просторового соціально-економічного розвитку країни. Оскільки земельні відносини існують у єдиній системі економічних відносин, то вони не відокремлені від інших сфер економіки. Взаємодія з цими сферами в рамках єдиного економічного простору, фрагменти якого в результаті приватизації землі є значною мірою ринковими, тобто з відносинами, формами, інститутами інших блоків суспільного виробництва, надає земельним відносинам неадекватного характеру, а саме робить землекористування незахищеним від недоліків приватної власності, ринку і конкуренції.

Об'єктивна необхідність державного управління земельними ресурсами визначається особливою багатофункціональною роллю землі в житті суспільства, її природною обмеженістю і незамінністю у будь-якій сфері підприємницької та іншої діяльності. Управління земельними ресурсами є об'єктивним процесом та системою заходів (правових, адміністративних, економічних, екологічних тощо) щодо виконання землею суспільно-виробничих функцій.